

Леонтій ВОЙТОВИЧ

ЩЕ РАЗ ПРО ЗАГАДКУ ЗАГИБЕЛІ КНЯЗЯ РОМАНА МСТИСЛАВОВИЧА

Загадка загибелі першого галицько-волинського князя Романа Мстиславовича поблизу Завихоста 19 червня 1205 р., незважаючи на полеміку навколо неї, яка триває вже більше, ніж два століття, залишається відкритою. Іван Крип'якевич у своїй монографії “Галицько-Волинське князівство” обмежився тільки констатацією самої події¹. Актуальність розв'язання проблеми не підлягає сумніву, тож видається доцільним ще раз розглянути в комплексі всі збережені джерела та проаналізувати висновки поодиноких дослідників.

Галицько-Волинський літопис, який розпочинає панегірик Романа Мстиславовича, не зберіг подробиць його загибелі².

Владими́ро-суздальська версія, сформована далеко від цієї події за вторинною інформацією: “Иде Ромѣнь на Ляхы и взя вѣ города Ладьскаѣ и ставшю же ѣмоу над Вислою рѣкою и вѣѣха са в малѣ дружинѣ в полку своѣго. Ляхове же наѣхавше оубиша и. И дружину вколо ѣго избиша. Приѣхавше же Галичане взяша княза своѣго мртва и несоша и в Галичъ и положиша и вѣ цѣркви стѣѣѣ Бѣѣѣ”³. Вона стала основою скорочених повідомлень молодших літописів новішої традиції. “Иде Романѣ Галичскѣй на Ляхы и взя 2 города Лятска, ставши же ему надѣ Вислою рѣкою, и отѣѣха вѣ малѣ дружинѣ отѣ полку его, Ляхове же наѣхавше убиша его и дружину его о немѣ избиша всю; шедше же Галичане взяша князя своѣго мртва, и несоша и вѣ Галичѣ, и положиша и вѣ церкви свѣѣѣѣ Богородица”⁴. “Того же лѣѣта Романѣ Галичскѣй ходи на Ляхы, взя градѣ ихѣ, и ста надѣ Вислою рѣкою; отѣѣхавѣ отѣ полковѣ вѣ малѣ дружинѣ, Ляхове же наих(а)вши убиша его; и положиша его вѣ Галичи у свѣѣѣѣѣ Богородица”⁵. “Князь Роман Галичский и сын его Данил ходи на ляхи, взя град их и ста над Вислою рекою. И отеха мало от полков в мале дружине, ляхове же наехав, убиша князя Романа”⁶ (Данила Романовича “вкомпонували” до тексту редактури літопису другої половини XVI ст.). “Того же лѣѣта князь велики Романѣ Мстиславичѣ Галичскѣй ходи ратью на Ляхы, и взя два града ихѣ, и ста надѣ

Москва, 1997. – Т. 1. – Стб. 425.

¹ Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999. – С. 113.

⁴ Воскресенская летопись // ПСРЛ. – Москва, 2001. – Т. 7. – С. 112.

² Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Москва, 1998. – Т. 2. – Стб. 715–717.

⁵ Тверская летопись // ПСРЛ. – Москва, 2000. – Т. 15. – Стб. 302–303.

³ Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. –

⁶ Холмогорская летопись // ПСРЛ. – Ленинград, 1977. – Т. 33. – С. 58.

Вислою рѣкою, и ту стоавъ оплошися, и отѣхавъ отъ полку своего въ малѣ дружинѣ, Ляхове же наѣхаша на него, и нападше убиша его, и положиша въ Галичѣ въ церкви пречистыа Богородица⁷. Інші літописи пропонують ще лаконічніші повідомлення: “Того же лѣта убиша князя Романа в Лясѣхъ”⁸. “Въ сеже лѣто убиша Романа въ Ласѣхъ”⁹. “Того же лѣта иде Романъ Мстиславичъ на ляхы, и тамо убиша и”¹⁰. “Того же лета иде Роман галический на Ляхи. Тамо и убиша его”¹¹.

Дещо відрізняється версія пізнішого українського Густинського літопису, укладачі якого користувалися деякими втраченими західноруськими літописами та польськими джерелами: “В то же лѣто Романъ Мстиславичъ Галицкий, ища вины на Ляховъ, посла со гордостию до Лешка Бѣлого, князя Полского, да ему дасть волость во своей державѣ за труды, яже подъятъ, помагая ему на Мечислава Старого, стрия его. Лешко же отвѣща ему, якоже достоин еси мзды, понеже бѣжалъ еси от брани. Роман же разгнѣвася велими и собра великое множество вой, поиде въ державы Лядзкия, хотя Ляхов и вѣру их погубити. И пришед ко Люблину, облеже и, и стоя под нимъ мѣсяць, но не може его взяти. И потомъ услыша, яко Лешко князь съ Кондратом, братом своим, идуть на него, оставивъ Люблинъ, поиде противу их през Вислу, и тамо под Завифостомъ градомъ пораженъ и убиенъ бысть сей великий и храбрый и славный во князѣхъ Романъ Мстиславич”¹².

Загалом же перекази літописів, попри певні, не до кінця зрозумілі деталі загибелі князя, не дають змоги реконструювати перебіг подій, а також зрозуміти причини самого походу. Не збереглася інформація, зафіксована безпосередньо учасниками, або ж сформована у галицько-волинському середовищі.

Свідчення польських джерел повністю зібрані й наведені в дослідженні Олександра Головка¹³. Найдавніші польські річники подають дуже короткі повідомлення, на зразок “Роман, найхоробріший князь рутенів, із своїм військом від рук братів Лешка і Конрада, синів Казимира, загинув поблизу Завихоста”¹⁴, що майже не відрізняються у різних пам’ятках¹⁵, за винятком “Трацького річника”¹⁶, “Краківського календаря”¹⁷ та “Малопольського

⁷ Никоновская летопись // ПСРЛ. – Санкт-Петербург, 1885. – Т. 10. – С. 50.

⁸ Летопись Авраамки // ПСРЛ. – Москва, 2000. – Т. 16. – Стб. 47.

⁹ IV Новгородская летопись // ПСРЛ. – Санкт-Петербург, 1848. – Т. 4. – С. 19.

¹⁰ Радзивилловская летопись // ПСРЛ. – Ленинград, 1989. – Т. 38. – С. 163.

¹¹ Пискаревский летописец // ПСРЛ. – Москва, 1978. – Т. 34. – С. 81.

¹² Густинская летопись // ПСРЛ. – Санкт-Петербург, 2003. – Т. 40. – С. 110.

¹³ Головка О. Б. Останній похід князя Романа Мстиславича у джерелах та історичній думці // Український історичний журнал. – 2009. – № 4. – С. 28–48.

¹⁴ “Romanus fortissimus princeps Ruthe-

norum cum exercitibus suis a Lestcone et Conrado fratribus filiis Kazimiri in Zauichost interemptus est”: Rocznik krakowski // Monumenta Poloniae Historica (далі – МРН). – Lwów, 1872. – Т. 2. – Р. 836.

¹⁵ Rocznik świętokrzyski // МРН. – Т. 2. – Р. 70; Rocznik kapitulny krakowski // МРН. – Т. 2. – С. 800–801; Rocznik Sędziwoja // МРН. – Т. 2. – Р. 876; Rocznik kujawski // МРН. – Lwów, 1878. – Т. 3. – Р. 206 (помилково вказана дата 1202); Rocznik górnośląski // МРН. – Т. 3. – Р. 715 (помилково вказана дата 1196 р.).

¹⁶ Rocznik Tracki // МРН. – Т. 2. – Р. 836.

¹⁷ Kalendarz Krakowski // МРН. – Т. 2. – Р. 923.

річника"¹⁸, в яких уточнено про загибель князя поблизу Завихоста в день святих Гервасія і Протасія, тобто 19 червня 1205 р.

Від цих коротких констатацій відрізняються повідомлення трьох інших польських джерел. У "Річнику краківської капітули" сказано: "Романа, наймогутнішого князя Рутенів, який піднявся у своїй гордині і похвалявся безмежно великим за чисельністю військом, синами князя Казимира Лешком та Конрадом за допомогою Всевишнього, який своїми чеснотами підтримує тих, хто стоїть високо, могутніх трощить, а повалених піднімає, у битві біля Завихоста було вбито. Тоді ж за допомогою Всевишнього навіть у небагатьох, які залишилися у війську означених князів, яке через величезну втому та рани поверталось додому, хоробрість настільки збільшилася, що коли вони сміливо напали на незлічені фаланги Романа, який підступно вирішив погубити Польщу, та примусили на втечу двадцять одну тисячу воїнів. Після нечуваної різанини ріка Вісла переповнилася кров'ю і вийшла з берегів, вода в ній стала червоною і було в ній велика кількість трупів воїнів, які впали від руки переможців – поляків"¹⁹. Ця хвалебна реляція настільки нагадує стиль Вінцентія Кадлубка, що видавець і коментатор пам'ятки навіть приписав її цьому хроністові²⁰. Але те, що сам хроніст, сучасник подій, який відзначався агресивною позицією стосовно східних сусідів і добре знав про цю подію, не знайшов для неї місця у своїй хроніці²¹, змушує замислитися над причинами такого мовчання. Чому ж він не скористався з можливості завершити її славною перемогою Лешка Білого та Конрада? Не встиг (його хроніка доведена до 1202 р.) чи, володіючи повною інформацією і переосмисливши самі події, вагався як їх подати?

У т. зв. хроніці познанського єпископа Богухвала (†1253) та кустоса познанської капітули Годзіслава Паска (†бл. 1284), друга редакція якої (1377–1384) відома під назвою Великопольської хроніки, розповідь викладено в подібному дусі: "У цей час Роман, могутніший князь рутенів, відмовився сплачувати данину князю Лешку, сміливо виступає проти його влади і, зібравши велике військо, з сильним загоном вступає до польських земель. Коли про це довідався Лешко, він зібрав невеликий загін воїнів та поспішив

¹⁸ Rocznik malopolski // МРН. – Т. 3. – Р. 162.

¹⁹ Переклад О. Головка за текстом: "Romanus fortissimus princeps Ruthenorum elevatur in superbiam et exaltans se in infinita multitudine sui exercitus numerosi a Lezstcone et Cunrado filiiis ducis Kazimiri, cooperante omnipotentis auxilio, qui propria virtute sublimium colla calcatur, qui forcia frangit et elisa erigit, in Zauichost est in prelio interfectus. Tunc enim adeo superni opitulamnis fortitudo affuit quamquam paucissimis, qui residui de paucis exercibus dictotum ducum iam ad propria redeuntibus pro sui lassitudine remancerant, ut

cum retroversi infinitas phalanges prefati Romani, dolosi et fraudulenter excidium Poloniae procurantis, audaci congressu impeterent, unus mille et duo decem milia fugaverunt. Insuper cedis valitudinem inauditam fuit protestata et exundans cruoris effusio in flumine Vizla, tunc unda ibidem nativo colore in rubrum commutante et innumerosa cadaverum ibidem in Polonorum victrici dextera cadencim multitudo": Rocznik kapitulny krakowski. – Р. 800–801.

²⁰ Rocznik kapitulny krakowski. – Р. 800.

²¹ Головка О. Б. Київська Русь на сторінках хроніки В. Кадлубека // Український історичний журнал. – Київ, 1993. – № 4–6. – С. 36–37.

на зустріч, де нападає на нього, захоплює і перемагає. Чимало рутенів, які самонадіяно прийшли сюди, були поранені, дуже багато з них разом з Романом були вбиті, а інші, побачивши все це, стали шукати спасіння у втечі, причому більшість з них закінчили життя у річці Віслі. Отже, Роман, забувши про численні благодіяння, які йому зробили Казимир і його син Лешко, насмілився напасти на своїх братів, але, отримавши удар мечем, випустив дух на полі битви. І сталося в році від Народження Христа 1205²². Залежність познанського тексту від краківського цілком очевидна.

Ще одна хроніка Дзерзви (Dzierzwy), компіляція початку XIV ст., фактично повторює попередні тексти: “У цей же час, Роман могутніший князь Рутенів, зібрав величезне військо і князю Лешкові відмовляється платити данину, нахабно виступає проти його влади і несподівано вступає в польські землі. Коли про це почув Лешко, він з невеликим загоном воїнів прямує під Завихост, де захоплює, розбиває і перемагає. Рутени, що спочатку вели себе самонадіяно, були поранені та вбиті, інші знайшли спасіння у втечі²³”.

У тексті т. зв. “Каталогів краківських єпископів” (V каталог, доведений до Збігнева Олесницького (†1455), який зберігся у рукописі першої половини XVI ст.²⁴, наведений дещо повніший фрагмент, присвячений загибелі князя Романа, з подробицями його похорону: “Роман, князь Русі могутній, з військом своїм численним Лешком і Конрадом, князями краківським та сандомирським, буля завихоста розбитий був... Той же князь Роман у тринадцяті календи липня був убитий, у десяти календи червня похований у Сандомирі та після викупу був викопаний і переданий русичам²⁵”.

²² Переклад О. Головка за текстом: “Illo quoque in tempore Romanus potentissimus princeps Ruthenorum seperdictus duci Lestkoni tributo denegat audaciterque suo imperio se opponit ac congregato mango numerositatis exercitu manu potenti metas Polonie aggreditur insperate. Quod dum auribus Lestkonis perstrepuit, illico paucorum paucis armatorum congregacione facta in Zawichost sibi occurrit, in eumque irruit, occupant et prosternit. Quod Rutheni cernentes qui primo pompaticе venerant, vulnerati et occisi quam plurimi cum duce suo Romano mortui ceciderunt, reliqui fuge presidium inire in qua fuga multi in Wysla fluvio vitam miserabiliter terminarunt. Sic Romanus qui oblitus beneficius per Kazimirum et Lestkonem filium eius sibi quam pluries impensis, fraters suos impugnare presumpsit, a gladio corruens in loco certaminis expiriravit. Et hoc anno Domini MCCV”. Див.: Kronika Bogushwała i Godesława Paska // МРН. – Т. 2. – Р. 553; Chronica Poloniae Maiores, recensuit et annotavit B. Kürbis // МРН. Series nova. – Warszawa, 1970. – Т. 8. – Р. 79 (тексти ідентичні).

²³ Переклад О. Головка за текстом: “Illo quoque in tempore Romanus potentissimus princeps Ruthenorum, congregato magne numerositatis exercitu, duci Lestkoni tributo denegat, audacter se opponit, potenti manu Polonie metas aggreditur insperate. Quod cum auribus Lestkonis insonuit, illico cum paucis sibi occurrit in Zawichost, occupat, irruit et trucidat. Quod Rutheni cernentes, qui primum pompaticе venerant, vulneratis occisisque quam plurimis, confusi reliqui fuge presidium ininere”. Див.: Kronika Dzierzwy // МРН. Series nova. – Kraków, 2013. – Т. 15. – Р. 75–76. О. Головка користувався текстом з “Краківського францісканського річника” (Rocznik franciszkański krakowski // МРН. – Т. 3. – Р. 46), але ці тексти ідентичні.

²⁴ Kętrzyński W. Katalogi biskupów krakowskich // МРН. – Т. 3. – С. 315.

²⁵ “Romanus princeps Ruthenorum fortissimus cum exercitus sui multitudine per Lestkonem et Conradum duces Cracovinensem et Sandomiriensem circa Zawichost pognans deletus est... Idem Romanus

Отже, польські джерела теж не дають змоги зорієнтуватися у цих подіях. Залишається незрозумілим, чому Роман Мстиславович почав війну з близькими родичами та союзниками²⁶. Зрештою, за інформацією того ж Галицько-Волинського літопису, у 1207 р. Лешко Білий на зустрічі з вдовою Романа сам не міг пояснити причин цієї війни (“бе бо Володислав лєстя межи има”²⁷). Ким був цей Володислав і яка його роль у зазначених подіях – залишається незрозумілим. Спроби шукати “боярський слід” в особі Володислава Кормильчича²⁸, який, правдоподібно, в цей час перебував в угорській еміграції, залишаються апріорним здогадом. З цієї інформації можна тільки зробити висновок, що сам конфлікт не мав глибоких причин, а зазначений його результат для обох сторін виявився несподіваним.

Пізніші польські хроністи додали до цього епізоду власні конструкції, джерела яких встановити не вдається²⁹. Так, за Яном Длугошем, Роман Мстиславович хотів отримати Люблінську землю як компенсацію за участь у битві біля Мозгави. Перед походом у нього виник конфлікт з володимирським єпископом – той відмовився благословити виправу проти поляків. Після невдалої облоги Любліна, яка тривала місяць, що дало змогу князям Лешку та Конраду зібрати військо поблизу Сандомира, Роман зазнав поразки біля Завихоста³⁰. Мацей Стрийковський розгорнув цю версію значно ширше, додавши, що князь мав намір “не лише завоювати Польщу, але й знищити весь рід латинників”, деталі погрозу володимирському владці і мужню відповідь єпископа (“за правду, я не боюся прийняти смерть, до того ж, також і сам князь Роман не знає, чи вернеться з війни, чи ні...”) і завершивши короткою поемою-панегіриком на польську перемогу біля Завихоста. Далі, з відкликанням до Меховіти і Кромера, зазначено, що князя поховали спершу в Сандомирі, а потім з почестями – у Володимирі, заплативши за тіло тисячу гривень сріблом викупу³¹. Олександр Гваньїні обмежився наступною інформацією: “Цей більше, ніж його предки, воював з польськими князями, однак був убитий біля Завихоста 1205 року”³².

dux tredecimo Kalendas iulii occisus, decima iunii Sandomirie sepelitur et exhumatus Ruthenis pro captius omnibus redditur”: *Katalogi biskupów krakowskich*. – P. 353. На описку “decima iunii” замість “decima iulii” (22 червня) звернув увагу ще видавець пам’ятки Йосиф Шиманьський: *Головка О. Б. Останній похід...* – С. 30.

²⁶ Engel J. Ch. *Geschichte von Halitsch und Wladimir*. – Wien, 1792. – S. 512; *Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. Dzieje Polski średniowiecznej*. – Krakow, 1926. – Т. 1. – S. 213; *Włodarski B. Polityka ruska Leszka Białego*. – Lwów, 1925. – S. 19; *Idem. Polska i Rus’ 1194–1340*. – Warszawa, 1966. – S. 25.

²⁷ *Ипатьевская летопись*. – Стб. 719.

²⁸ *Крип’якевич І. П. Галицько-Волинське князівство*. – С. 113.

²⁹ *Semkowicz A. Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosza*. – Kraków, 1887. – S. 176.

³⁰ *Długosza Jana Roczniki czyli Kroniki sławnego Kroniki sławnego Krolestwa Polskiego*. – Warszawa, 1973. – Ks. 5–6. – S. 241–243.

³¹ *Стрийковський М. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Русі* / Пер. Р. Івасів, віршованого тексту В. Пепа. Відпов. ред. О. Купчинський. – Львів, 2011. – С. 282–284.

³² *Гваньїні О. Хроніка Європейської Сарматії* / Упор. та переклад Ю. Мицика. – Київ, 2007. – С. 404.

Чеські пражські аннали занотували коротку інформацію “1206 Лешко з братом Конрадом убили Романа, короля Пруссії (sic!)”³³.

Зберігся цікавий запис у пом'янику бенедиктинського монастиря святого Петра в Ерфурті з докладною датою смерті (19 червня), в якому зазначено, що “Роман, король Руси, дав нам 30 марок”³⁴. В Ерфурті, столиці ландграфа Тюрингії Германа, родича і союзника Штауфенів, Роман Мстиславович, правдоподібно, побував особисто, про що свідчить цитований запис. Ці відвідини відбулися не пізніше 1203 р.³⁵. Саме тоді він ознайомився з проектом папи Інокентія III та Вельфів для виборів імператора, який став основою його “доброго порядку”³⁶. Здогад О. Головка, ніби князь міг знаходитися на вихованні в ерфуртських бенедиктинців³⁷, бездоказовий. Навіть якщо погодитися, що в дитинстві він мав якийсь час перебувати при краківському дворі, неможливо пояснити, для чого потрібно було відсилати його до Тюрингії, тим більше враховуючи тодішні напружені стосунки краківських князів з імператором Фрідріхом Барбаросою.

Історики вже давно звернули увагу на французьке джерело з ширшою інформацією щодо мотивів походу князя Романа Мстиславовича. “Хроніка” монаха Альбріка³⁸ склав у цистерціанському абатстві Трьох джерел (графство Шампань у Франції) чернець абатства Альбрік (†бл. 1252³⁹). Вона охоплює історію від народження Христа до 1241 р. Автор і його наступники, які переробляли та доповнювали текст, користувалися широким спектром різноманітних джерел⁴⁰. Хроніка збереглася у кількох списках, найстарші з яких датовані XIV ст.⁴¹.

Звістка про загибель князя Романа передана у Хроніці Альбріка в такий спосіб: “Король Русі, на ім'я Роман, вийшовши із своїх земель і маючи намір через Польщу дістатися до Саксонії, щоб як удаваний християнин церкви руйнувати, був розбитий і вбитий за Божим промислом на ріці

³³ “1206 dux Lestko cum fratre Conrado occiderunt Romanum regem Prutenorum”: *Annalium Pragensium 1196–1278* / Ed. R. Köpke // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. – Hannoverae, 1925. – Т. 9. – Р. 170. Зрозуміло, що дата 1206 та Prutenorum замість Ruthenorum – не більше, ніж звичайні описки: *Roepell R. Geschichte Polens*. – Hamburg, 1840. – Т. 1. – С. 407–408.

³⁴ “Romanus, Rex Ruthenorum, hic dedit nobis XXX marcas”: *Necrologis sancti Petri Erfordensis* // *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der quellen-schriften Deutscher Geschichten des Mittelalters*. – Hannover; Berlin, 1935. – С. 517.

³⁵ *Майоров О.* Галицько-волинський князь Роман Мстиславич володар, воїн, дипломат. – Біла Церква, 2011. – Т. 1. – С. 151.

³⁶ Там само. – С. 125–131; *Його ж.* Зовнішня політика Галицько-Волинської

Русі часів Четвертого Хрестового походу: стосунки з Німеччиною, Візантією та Польщею // *Ruthenica*. – Київ, 2008. – Т. 7. – С. 105, 109–110.

³⁷ *Головка О. Б.* Князь Роман Мстиславич та його доба. Нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. – Київ, 2001. – С. 187.

³⁸ *Albrici monachi Triumfontium Chronicon* / Ed. P. Scheffer-Boichorst // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. – Hannoverae, 1925. – Т. 23. – Р. 674–950.

³⁹ *Wattenbach W. Albericus* // *Allgemeine Deutsche Biographie*. – Leipzig, 1875. – Bd. 1. – С. 178.

⁴⁰ *Майоров О.* Галицько-волинський князь... – С. 141–143.

⁴¹ *Scheffer-Boichorst P. Albrici monachi Triumfontium Chronicon* // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. – Т. 23. – Р. 671–674.

Віслі двома братами, польськими князями Лешком та Конрадом, а усі його були розігнані або знищені⁴². Далі в тексті під 1227 р., розповідаючи вже про загибель князя Лешка Білого, хроніст зазначив “той Лешко з братом своїм Конрадом короля Русі на ім'я Роман колись славетно переміг”⁴³.

Достовірність інформації французького хроніста Альбріка достатньо переконливо довели Анжей Марек Вирва⁴⁴ та Олександр Майоров⁴⁵, які привернули увагу до польських цистерціанських монастирів, зокрема в Лекно та Вонхоцьку недалеко від Завихвоста, заснованих за участі французьких ченців з абатства Марімон, розташованого поблизу абатства Трьох джерел, у якому писав свою хроніку Альбрік. Його добра поінформованість у польських подіях, зокрема про успіхи місіонерів з Лекна у християнізації пруссів 1207 р., почерпнута від польських цистерціанців, які, беручи участь у популярних тоді паломництвах до Сант-Яго де Компостела, зупинялися у монастирі Трьох джерел⁴⁶. Домовленість Романа зі свояком – німецьким королем Філіпом Гогенштауфеном була секретною, тому інші хроністи могли і не знати про кінцеву мету цього походу, тоді як близькі до місця події польські цистерціанці про це могли дізнатися швидше⁴⁷. При дворі

⁴² “Rex Russie, Romanus nomine, a finibus suis egressus et per Poloniam transire volens Saxoniam, et ecclesias destruere volens sicut falsus christianus, a duobus fratribus Poloniae ducibus Listec et Conrado super Wisselam fluvium Dei iudicio percussus et occiditur, et omnes quos secum aggregaverat aut disperguntur aut interficiuntur”: Albrici monachi Triumfontium Chronicon. – P. 885. Цей важливий фрагмент неодноразово перекладений і цитований, останні переклади див.: Головка О. Князь Романа Мстиславич... – С. 167; Майоров О. Галицько-волинський князь. – С. 144; Паршин І. Л. Вектори політики володарів Галицько-Волинської Русі (за матеріалами нарративних латиномовних джерел XIII–XIV століть). Дисертація на здобуття наук. ступ. к.і.н. / Наук. кер. д.і.н., проф. Л. В. Войтович. – Львів, 2014. – С. 97.

⁴³ “Qui Listec cum fratre suo Conrado de rege Russie, Romane nomine, quondam nobiliter triumphaverat”: Albrici monachi Triumfontium Chronicon. – P. 921.

⁴⁴ Dokument fundacyjny klasztoru cysterskiego w Łeknie z roku 1153 // Wstęp, omówienie i komentarz Andrzej M. Wyrwa, przekład Anna Strzelecka. – Poznań. 2003. Wyrwa A. M. Powstanie zakonu cystarów w świetle Exordium Pavrum i pierwszy klasztor tego zakonu na ziemiach polskich // Nasza Przeszłość. – 1998. – Т. 90. – С. 3–34; *Idem*.

Powstanie zakonu cystarów i jego rozwój na ziemiach polskich w średniowieczu. – Bydgoszcz, 1999; *Idem*. Alberyk z Trois Fontaines i jego średniowieczna kronika świata // Cognitioni Gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi / Red. D. A. Sikorski, A. M. Wyrwa. – Poznań; Warszawa, 2006. – С. 319–344; *Idem*. Klasztory cysterskie w Łeknie i Wągrwcu. – Bydgoszcz, 2010.

⁴⁵ Майоров О. Галицько-волинський князь... – С. 166–173.

⁴⁶ Powierski J. Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. Ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego. – Toruń, 1968. – С. 133; Strzelczyk J. Historia i kultura cystarów w dawnej Polsce i ich europejskie związki. – Poznań, 1987; *Idem*. Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy. – Poznań, 1992; Wyrwa A. M. Podróży cystarów oraz idea, organizacja i promocja szlaku cysterskiego w Polsce // Studia Periegetica. Podróże, drogi i szlaki kulturowe. – Poznań, 2008. – Zesz. 2. – С. 87–129; Dobrosielska A., Radzicki B. Między Cholinun a Rzymem. Zmiana jako autopojęza systemu społecznego Prusów // Pruthenia. – 2013. – Т. 8. – С. 13.

⁴⁷ Майоров О. Суперечності джерел щодо причин останнього походу Романа Мстиславича // Фортеця: Збірник заповідника “Густань”. – Львів, 2009. – Т. 1: На пошану М. Рожка. – С. 60.

союзника Романа – короля Андрія II та у колах вищого угорського кліру були добре обізнані з руськими справами⁴⁸, тож звідти через дочірній монастир святого Готарда, який заснував угорський король Бела III у 1184 р.⁴⁹, інформація про події поблизу Завихоста, як слушно зауважив Ілля Паршин, могла потрапити до абатства Трьох джерел⁵⁰. Один з абатів монастиря Трьох джерел Якуб з Пекокарії (Pescarii) у 1232–1234 рр. був папським легатом в Угорщині, а естергомський архієпископ Роберт (†1237) – ченцем цього монастиря. Так що зв'язки з монастирем були доволі тісними⁵¹.

О. Головка піддав інформацію Хроніки Альбріка критиці, відзначаючи її тенденційність: руський князь зображений “удаваним християнином”, якому приписується прагнення здійснити найтяжчий злочин – руйнацію християнських храмів⁵². Але це звичний штамп хроністів-кліриків при зображенні противників⁵³ (див., наприклад: [1204] “чехами були розорені 16 чоловічих і жіночих монастирів... злочинцями були збещещені також церковні прикраси... настільки підлих, – інакше не скажеш, – собак”⁵⁴ (про чеського короля Пшемисла Оттокара I – *Л. В.*); “1244 русичі раптовим ударом Люблін нищать та церкви палять”⁵⁵ (про князя Данила Романовича – *Л. В.*). Інакше Альбрік і не міг трактувати Романа Мстиславовича, який був у таборі противників папи Інокентія III. Здогад дослідника, що сюжет про Романа в хроніці Альбріка вторинний і виник під впливом “якогось протографа, вірогідно, польського походження”⁵⁶, аргументом чого мав би служити сюжет з польської історії XIII ст., який використав хроніст⁵⁷, а сам фрагмент про похід до Саксонії вставлено в 1240-х роках під впливом активної дипломатичної діяльності князя Данила Романовича, зовсім бездоказовий і не спростовує аргументів О. Майорова та І. Паршина щодо вірогідних джерел інформації Альбріка. Використання французьким хроністом польських річників, або ж інших тогочасних писемних польських пам'яток, слідів яких на теренах Франції ніколи не знаходили, нічим не підтвержене.

Віталій Нагірний, аналізуючи інший фрагмент тесту Альбріка, висловив недовіру до хроніста через “дублювання” повідомлення про смерть

⁴⁸ Волощук М. М. Естергомський архієпископ в системі русько-угорських відносин кінця XII – першої третини XIII століть // Княжа доба: історія та культура. – Львів, 2010. – Вип. 3. – С. 104–108, 114–115.

⁴⁹ Koszta L. Die Gründung von Zisterzienserklösyern in Ungarn 1142–1270 // Ungarn-Jahrbuch. – 1997. – Bd. 23. – S. 66–67.

⁵⁰ Паршин І. Л. Вектори політики... – С. 99–100.

⁵¹ Hippert W. Zu Guido von Bazaches und Albeerich von Troisfontaines // Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. – Hannover, 1892. – Vol. 17. – S. 408–417; Kaindl R.F. Studien zu olen ungarischen Geschichtsquellen // Archiv für österreichische Geschichte. –

1898. – Vol. 85. – S. 431–507.

⁵² Головка О. Б. Останній похід... – С. 35–38.

⁵³ Майоров О. Зовнішня політика... – С. 115.

⁵⁴ Арнольд Любекский. Славянская хроника // Адам Бременский, Гельмгольд из Босау, Арнольд Любекский. Славянские хроники. – Москва, 2011. – С. 432.

⁵⁵ “1244. Ruteni per diversos insultus Lublin devastant et ecclesias succendunt”: Rocznik kapitulny krakowski. – P. 804.

⁵⁶ Головка О. Б. Останній похід... – С. 37.

⁵⁷ Labuda G. Zaginiona kronika z pierwszej polowy XIII wieku w Rocznikach Krolestwa Polskiego Jana Dlugosza. Próba rekonstrukcji. – Poznań, 1983. – S. 71, 82.

князя (нібито вдруге під хибною датою) і відсутність вказівки на загибель під час походу до Саксонії⁵⁸. Але це твердження свідчить тільки про не уважне прочитання джерела. Альбрік 1227 р. датує загибель Лешка Білого, а смерть Романа, згідно з цим фрагментом, мала місце колись ("quondam"), щодо мети походу, то, звичайно, не було потреби повторювати наведену раніше звістку з цього приводу під 1205 р.⁵⁹

В історичній літературі "битва" біля Завихоста та загибель князя Романа Мстиславовича ще з XVIII ст. стали предметом широкої дискусії, на початковому етапі якої важко відділити можливу інформацію втрачених джерел від авторських домислів. Розпочали цю традицію російський історик Василій Татищев та австрійський дослідник Йоган Християн Енгель (1770–1814). За В. Татищевим, Роман захопив кілька міст в околицях Любліна і рушив до Сандомира, де почалися перемовини з Лешком Білим. Відправивши своїх послів і чекаючи на їх повернення, князь у супроводі невеликого загону вирушив на лови. Коли він їхав відкритим полем, із лісу на нього напала польська засідка. Князь отримав важку рану списом й від неї помер. Підмога, яка підійшла, спізнилася, однак майже повністю знищила польський загін, з якого врятувалася незначна частина⁶⁰. Й. Енгель написав, нібито польське військо переслідувало рештки війська Романа Мстиславовича аж до воріт Галича⁶¹. Його слушно поправив Людвік Дроба (1854–1879), звернувши увагу, що це твердження не базується на жодних джерелах⁶². Польський автор вважав смерть Романа Мстиславовича випадковою, хоча й дотримувалася думки про значний польський вплив у Галицькій землі⁶³.

За М. Карамзіним, Роман вторгся до Польщі, довідавшись, що син Мешка Старого Владислав Тонконогий оголосив себе краківським князем. Після того, як військо Романа знищило беззахисні села в околицях Сандомира, на прохання Лешка Білого галицько-волинський князь вступив у переговори, вимагаючи компенсації за втрати в битві при Мозгаві й погоджуючись взяти в заставу Люблін. У той же час, Роман Мстиславович прийняв посольство від папи Інокентія III, яке пропонувало йому королівську корону. Після цього він знову оголосив війну полякам, стояв на Віслі та загинув через необережність, від'їхавши з малою дружиною від війська⁶⁴.

Для вирішення питання про загибель князя чи не найважливішим є визначення причин його останнього походу. Дослідників цієї проблеми можна умовно розділити на три групи⁶⁵, віднісши до першої

⁵⁸ *Нагірний В.* "Виправа князя Романа 1205 р.": дискусії, конструкції, характер // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: історія, економіка, філософія. – Київ, 2008. – Т. 14. – С. 141–142.

⁵⁹ *Паршин І. А.* Вектори політики... – С. 100–101.

⁶⁰ *Татищев В. Н.* История Российская. – Москва, 1964. – Т. 3. – С. 174.

⁶¹ *Engel J. Ch.* Geschichte von Halitsch und Vlodimir. – Wien, 1792. – S. 512.

⁶² *Droba L.* Stosunki Leszka Bialego z Rusią i Węgrami. – Kraków, 1881. – S. 15–16.

⁶³ *Ibidem.* – S. 15.

⁶⁴ *Карамзин Н. М.* История государства Российского. – Москва, 1991. – Т. 2–3. – С. 415–416, 559–560.

⁶⁵ Див.: *Пушк В.* Про похід Романа Мстиславовича на Польщу 1205 р. // Галицько-Волинська держава: виникнення, історія, культура, традиції. – Львів, 1993. – С. 97–98. Порядок групування версій у нашому дослідженні змінений.

прихильників думки, що метою походу було завоювання Люблінської або ж Люблінсько-Сандомирської земель, до другої – прихильників ширшого погляду, що причиною походу був епізод польської політики Романа Мстиславовича, до третьої – прихильників погляду, що Роман Мстиславович йшов до Саксонії на допомогу своякові – німецькому королю Філіпу Гогенштауфену.

Аргументація авторів першої групи заснована винятково на повідоленні цитованих польських джерел і прикладах щодо спроб інших князів упродовж XIII ст. за інших умов зайняти Люблін⁶⁶. Прихильники цієї версії не враховують впливу найважливішого фактора ментальності середньовічних володарів – династичного. Носіями ідеї державності були правителі та їх найближче оточення. Правителі не відрізняли себе і своїх особистих мотивів від держави, яку очолювали. Саме тому всі угоди скріпляли династичні шлюби, а далі політика будувалася на цих родинних взаєминах. Майже абсурдним за таких умов було б бажання Романа Мстиславовича жадати волостей від двоюрідних братів, за яких він проливав власну кров і з якими його пов'язували союзні стосунки. Взагалі, умов для експансії на польські землі на початку XIII ст. не існувало, а з огляду на ситуацію навколо Києва і позицію владими́ро-суздальського князя Всеволода Велике Гніздо, будь-яка конфронтація із західними сусідами була для Романа Мстиславовича небажаною. Щоби він міг виступити проти двоюрідних братів та ще й намагатися відібрати їхні волості, скориставшись їх тимчасовими труднощами, викликаними боротьбою з ратиборсько-опольським князем Владиславом Тонконогим, потрібно було, аби трапилося щось надзвичайне, що би змусило зламати всю систему стосунків, які склалися в усій Європі між правлячими династіями. Жодне з джерел не дає підстав навіть припускати, що на 1205 р. у Романа Мстиславовича склалися такі протиріччя з двоюрідними братами і постійними союзниками, які змусили б його виступити проти них, жадаючи їхніх володінь і наражаючись на небезпеку війни на західних кордонах. Притому, за умов, коли не були реалізовані його плани реформування системи успадкування князівських столів на Русі, що б дозволили йому реалізувати плани легітимного здобуття київського престолу, діставши визнання з боку решти руських князів.

⁶⁶ Szambelan Z. Najazdy ruskie na ziemię Sandomierską w XIII wieku // *Acta Universitatis Lodzianis. Filia historica*. – Łódź, 1989. – Т. 36. *Studia z dziejów feudalizmu*. – S. 9; Пишук В. Трагедія під Завихостом 1205 року // *Республіканець*. – 1993. – № 3. – С. 22–28; Толочко А. Принимали Роман Мстиславич посольство папы Иннокентия III в 1204 г.? // *Ruthenica*. – Київ, 2002. – Т. 2. – С. 195–204. Даріуш Домбровський тривалий час просто опускав деталі загибелі князя Романа,

Див.: *Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*. – Poznań; Wrocław, 2002. – S. 26–27; *Idem. Genealogia Mściśławowiczów. Piwsze pokolenia (do początku XIV wieku)*. – Kraków, 2008. – S. 260. Відтак він вирішив, що князь “несподівано... заатакував володіння Казими́ровичів”: *Ejusdem. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201 – 1264). Biografia polityczna*. – Kraków, 2012. – S. 29–30. Тому Д. Домбровського теж можна залучити до першої групи авторів.

Автори другої групи⁶⁷, з яких найглибший і найпослідовніший О. Головко⁶⁸, присуті, теж ігнорують родинні династичні зв'язки, протиставляючи їм мнимі інтереси зміцнення позиції власної держави. Роман Мстиславович нібито був зацікавлений у посиленні позицій ратиборсько-опольського князя Владислава Тонкононого, який боровся за Краків, як противаги Лешку й Конраду, що давало йому реальну можливість і надалі впливати на розвиток ситуації в Польщі. Крім того, він прагнув приєднати частину польської території. Але такий висновок більше ніж вразливий: союзники й двоюрідні брати Лешко та Конрад і далі потребували допомоги Романа Мстиславовича, особливо на тлі боротьби з Владиславом Тонконогим, що залишало для Романа реальну можливість впливати на розвиток подій у Польщі. Щодо претензій на польські території, то це не більше, ніж хибне трактування польських джерел, автори яких не могли пояснити причину несподіваної конфронтації між давніми союзниками, як не зміг до кінця пояснити її й учасник подій – краківський князь Лешко Білий. Щодо версії Герарда Лябуди⁶⁹, за якою до зими 1205–1206 рр. краківський стіл займав Владислав Тонконогий (за Освальдом Бальцером, Владислав Тонконогий перебував у Кракові лише в 1203–1204 рр.⁷⁰), то за таких умов, попри будь-які намагання ратиборсько-опольського князя, Роман Мстиславович міг би виступити тільки на стороні Лешка та Конрада.

Автори третьої групи⁷¹, на мій погляд, пропонують найобґрунтованішу версію подій. Свояком Романа був німецький король Філіп

⁶⁷ Андрияшев А. М. Очерк истории Волынской земли до конца XIV в. – Киев, 1887. – С. 150; Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів, 1905. – Т. 3. – С. 15–16, 507; Włodarski B. Polityka ruska... – S. 21–24; Idem. Polska i Ruś... – S. 27–28; Powierski J. Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. Ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego. – Toruń, 1968. – S. 133; Jasienica P. Polska Piastów. – Warszawa, 1990. – S. 180; Horvat I. Mieszko I Piłtonogi, książę raciborski, opolski oraz krakowski 1131–1211 // Cracovia–Polonia–Europa. Studia dziejów średniowiecza, ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie prace naukowej. – Kraków, 1995. – S. 218–220; Szczur S. Historia Polski: średniowiecze. – Kraków, 2002. – S. 258–259; Назирний В. Виправа князя Романа... – С. 141; Idem. Polityka zagraniczna księstw ziem Halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199)–1264. – Kraków, 2011. – S. 118–146.

⁶⁸ Головко А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. – Киев, 1988. – С. 88; Його ж. Давньорусько-польські відносини

на початку XIII ст. (про обставини загибелі галицько-волинського князя Романа Мстиславича) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Київ, 1991. – Вип. 1. – С. 9–10; Його ж. Князь Роман Мстиславич... – С. 172–186; Його ж. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. – Київ, 2006. – С. 241–245; Його ж. Останній похід... – С. 28–47.

⁶⁹ Labuda G. Dwa zamachy stanu w Polsce (1177–1179, 1202–1206) // Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. – Poznań, 1971. – Т. 82. – С. 103–104; Idem. Historia dyplomacji polskiej. – Warszawa, 1982. – С. 144–145.

⁷⁰ Balzer O. Walka o tron krakowski w latach 1202 i 1210–1211 // Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny. Seria 2. – Kraków, 1894. – Т. 5(30). – С. 296–331.

⁷¹ Winkelmann E. A. Philipp von Schwaben und Otto IV von Braunschweig // Idem. Jahrbücher der Deutschen Geschichte. – Leipzig, 1873. – Т. 1. – С. 327; Abracham W. Powstanie

Гогенштауфен, одружений з Іриною, сестрою Єфросинії-Анни, другої дружини Романа Мстиславовича, який вів напружену боротьбу з Оттоном IV

- organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. – Lwow, 1904. – Т. 1. – С. 98–99; Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – ЗНТШ). – Львів, 1917. – Т. 123–124. – С. 10; Томашиівський С. Українська історія. Старинні і середні віки. – Львів, 1919. – С. 88; Korduba M. Stosunki polsko-ukraińskie // Sprawy Narodowe. – 1933. – S. 755–759; Дорошенко Д. Нарис історії України. – Київ, 1994. – Т. 1. – С. 88; Wilkiewicz-Wawrzyńcyńska A. Ze studiów nad polityką polską na Rusi na przelomie XII–XIII w. – Wilno, 1937. – С. 20; Черепнин А. В. Летописец Даниила Галицкого // Исторические записки. – Москва, 1941. – Т. 12. – С. 286; Гуржій І. Об'єднувач галицько-волинських земель // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). – Київ, 2002. – Вип. 2. – С. 413 (стаття написана у 1948–1949 рр.); Паушто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волинской Руси. – Москва, 1950. – С. 193; Его же. Внешняя политика Древней Руси. – Москва, 1968. – С. 165–166, 221; Rhode G. Die Ostgrenze Polens. – Köln; Graz, 1955. – Bd. 1. – S. 102; Коструба Т. Вибрані твори. – Торонто, 1956. – Т. 2. – С. 153–154; Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью-Йорк, 1958. – С. 57; Його ж. Берло Романа Мстиславовича // Літопис Червоної калини. – Львів, 1996. – № 1. – С. 351; Рамм Б. Я. Папство и Русь в X–XIII вв. – Москва; Ленинград, 1959. – С. 136; Widera B. 400 Jahre politische Beziehungen zwischen der Rus und Deutschland in der Zeit vor dem Mongoleneinfall // Ost und West in der Geschichte des Denkens und der Kulturellen Beziehungen. Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag. – Berlin, 1966. – P. 30–31; Щавелева Н. И. Древнерусские известия Великопольской хроники // Летописи и хроники. 1976 г. – Москва, 1976. – С. 61–62; Рыбаков Б. А. Древняя Русь и русские княжества XII–XIII вв. – Москва, 1982. – С. 493; Свідерський Ю. Ю. Боротьба Південно-Західної Русі проти католицької експансії в X–XIII ст. – Київ, 1983. – С. 78; Феннел Д. Кризис средневековой Руси. 1200–1304. – Москва, 1989. – С. 65–66; Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая степь. – Москва, 1989. – С. 493; Котляр М. Ф. До питання про візантійське походження матері Данила Галицького // Археологія. – Київ, 1991. – № 2. – С. 48–58; Його ж. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. – Київ, 2002. – С. 30; Войтович Л. Зоря князя Романа // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1991. – № 2. – С. 32–35; Його ж. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. – Львів, 2000. – С. 223–224; Його ж. Роман Мстиславич і утворення Галицько-Волинського князівства // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С. 27; Його ж. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 488–489; Його ж. Роман Мстиславович // Волинь. – Луцьк, 2008. – С. 41–46; Його ж. Галицько-волинські етюди. – Біла Церква, 2011. – С. 226–228; Грабовецький В. Галич – столиця Ростиславичів і Романовичів у міжнародних відносинах XII–XIII ст. // Галич і Галицька земля. Київ; Галич, 1998. – С. 83; Масан О. Середньовічна Україна і Німецький Орден: недосліджені проблеми взаємовідносин // IV Міжнародний конгрес українців. Одеса, 26–29 серпня 1999. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – Ч. 1. – С. 75–76; Сахаров А. Н. Основные этапы внешней политики Руси с древнейших времен до XV века // История внешней политики России. Конец XV–XVII век (от свержения ордынского ига до Северной войны). – Москва, 1999. – С. 58; Назаренко А. В. Русско-немецкие связи домонгольского времени (IX – середина XIII вв.): состояние проблемы и перспективы дальнейших исследований // Славяно-германские исследования. – Москва, 2000. – Т. 1–3. – С. 25; Александров Д. Н. Феодалная раздробленность Руси. – Москва, 2001. – С. 45–47; Коваленко В. Політичне становище південно-руських земель в XII–XIII ст. // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). –

Вельфом, сином знаменитого саксонського герцога Генріха Лева. Не тільки імперські князі, а й усі сусідні володарі розділилися у симпатіях навколо цієї боротьби.

Кульмінація протистояння якраз припала на 1204–1205 рр., причому король Філіп домігся перелому і почав перемагати. Але папа Інокентій III підтримував Вельфів, програма Гогенштауфенів з утворення вселенської християнської імперії загрожувала втратою здобутих папством позицій у боротьбі за інвеституру. Роман Мстиславович був в Ерфурті у 1202/1203 р., зустрічався з ландграфом Германом, а, можливо, що і з свояком. Сестри також, вірогідно, підтримували контакти. Своєки могли домовитися про допомогу галицько-волинського князя, для якого перемога Філіпа була більш ніж бажаною. Погоджуюся повністю з версією О. Майорова, що домовленість між Філіпом та Романом мала бути таємною, тому поява Романового війська стала несподіваною для сучасників.

Зіставлення цитованих відомостей усього масиву джерел дає можливість з достатньою вірогідністю реконструювати події, пов'язані зі смертю Романа. Його військо йшло через Польщу як союзна держава. Довідавшись, що польські князі стали на бік папи і Вельфів, Роман вступив з ними в переговори. У його плани війна з князями, яким він стільки допомагав і з якими недавно підтвердив союз, не входила. Він був переконаний, що легко з ними домовиться. У ході переговорів його послі могли пригадати про битву при Мозгаві й надану допомогу. Коли ж розмови зайшли в глухий кут, Роман міг зажадати в заставу Люблін як гарантію від удару у спину. Щодо "великої битви поблизу Завихоста", про яку пишуть деякі автори⁷², то її, найправдоподібніше, не було. Можливо, Роман Мстиславович, "нудьгуючи" поки йшли переговори, легковажно вирушив з малою дружиною на полювання і потрапив у засідку. Але, виглядає, що сторони таки домовилися, бо Лешко Білий не зміг потім пояснити, що ж трапилося. Так виглядає, що йому було ніяково за цю подію, або ж він відчував свою вину за загибель брата і союзника. Промовчав про її обставини й Вінцентій Кадлубек, не скориставшись такою нагодою принизити галицько-волинського князя. Виглядає, що сторони домовилися і військо Романа Мстиславовича рушило до Завихоста, де планувалася переправа через Віслу. І під час розвідування місця для найзручнішої переправи Роман Мстиславович несподівано натрапив на польське військо⁷³. На мою думку, це була, радше, розвідка, яка стежила за військом князя, ніж

Київ, 2002. – Вип. 2. – С. 92; Василенко С. Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С. 109; Прицак О. Коли і ким було написано "Слово о полку Ігоревім". – Київ, 2008. – С. 150; Майоров А. В. Из истории внешней политики Галицко-Волынской Руси времен Романа Мстиславича // Древняя Русь: вопросы медиевистики. – Москва, 2008. – № 4(34). – С. 78–96; Його ж. Про останній похід Рома-

на Мстиславича (у контексті зовнішньополітичних зв'язків Галицько-Волинського князівства) // ЗНТШ. – Львів, 2008. – Т. 256. – С. 7–31; Його ж. Суперечності джерел... – С. 57–67; Його ж. Галицько-волинський князь. – С. 155–178; Паршин І. Л. Вектори політики... – С. 94–101.

⁷² Droba L. Stosunki... – S. 15–16; Wilkiewicz-Wawrzyńczykowska A. Ze studiów... – S. 20; Феннел Д. Кризис... – С. 65.

⁷³ Головка А. Б. Древняя Русь... – С. 88; Його ж. Останній похід... – С. 38.

засідка. Сама сутичка, як і загибель князя Романа, були випадковими, що і зумовило пізніше відзначений характер повідомлень у джерелах.

Місце поховання Романа Мстиславовича залишається дискусійним. І. Крип'якевич вважав, що його поховали у Володимирі поруч з батьком⁷⁴. Ярослав Книш висловив здогад, що князя могли поховати у Завихвості, а подальша боротьба за його спадщину унеможливила перенесення останків. Думаю, що "Каталоги краківських єпископів", подаючи докладну дату перепоховання, відобразили реальні події. За здогадом О. Головка, його поховали в Галичі в новозбудованій церкві святого Пантелеймона⁷⁵. На мій погляд, ця версія найобґрунтованіша.

Після загибелі князя не було жодних військових дій між сторонами. Вдова та її найближче оточення швидко опанували ситуацію. Юному князеві Данилові присягнуло галицьке боярство. За таких умов тіло Романа Мстиславовича, безсумнівно, було перевезене до Галича, в якому залишалася на той час його родина, і поховане у церкві святого Пантелеймона, яка знаходилася біля його резиденції.

Львівський національний університет імені Івана Франка

⁷⁴ Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – С. 113.

⁷⁵ Головка А. Б. О месте захоронения галицко-волинского князя Романа

Мстиславича // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – Москва, 2009. – № 3(37). – С. 22–23.